

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2020:56

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Hålväg och fynd av människoben vid Kjulaås

L1985:9056, L1985:9001 och L1982:8246, L2019:1863, L2020:7173

Kjulaås 2:13 och Kjulaås 7:1

Kjula socken

Eskilstuna kommun

Södermanland

Sabina Larsson & Erica Strengbom

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översigtskarta över Södermanlands län med
platsen för undersökningen markerad i rött.*

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:56

Författare	Sabina Larsson, Erica Strengbom
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Kungshället i vintersol. Sett från norr.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2020:56

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Hålväg och fynd av människoben vid Kjulaås

L1985:9056, L1985:9001 och L1982:8246, L2019:1863, L2020:7173

Kjulaås 2:13 och Kjulaås 7:1

Kjula socken

Eskilstuna kommun

Södermanland

Sabina Larsson & Erica Strengbom

Lst dnr 431-4353-2018, 431-7774-2018

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Södermanland
Kommun	Eskilstuna
Landskap	Södermanland
Socken	Kjula
Fastigheter	Kjulaås 2:13, Kjulaås 7:1
Fornlämningsnummer	L1985:9056, L1985:9001, L1982:8246, L2019:1863, L2020:7173
Lämningstyp	Gravfält, färdväg, torp, fyndplats
Datering	Förhistorisk tid, 1600-tal
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2018-09-17, 2018-11-23
Länsstyrelsens diarienummer	431-4353-2018, 431-7774-2018
Uppdragsnummer i Fornreg	201801347, 201900409
Arkeologgruppens projektnummer	Ag2018_72, Ag2018_92
Projektledare	Erica Strengbom
Fältpersonal	Erica Strengbom, Sabina Larsson
Undersökningstid	2019-01-10 till 2019-01-15 2020-05-05 till 2020-05-22
Inmätningsteknik	Handhållen GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd nr 1 förvaras hos Arkeologgruppen AB i väntan på fyndfördelningsbeslut.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Syfte och målgrupper	8
Metod och genomförande	8
Resultat	8
Undersökningsområde 1, VA-schakt	8
Undersökningsområde 2, elschakt	13
Tolkning	18
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	18
Referenser	19
Bilagor	20
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>20</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>20</i>
<i>Bilaga 3. Fyndtabell</i>	<i>20</i>
<i>Bilaga 4. ¹⁴C-analys</i>	<i>21</i>
<i>Bilaga 5. Vedartsanalys</i>	<i>22</i>

Figur 1. Karta över Eskilstuna med platsen för undersökningarna markerad med svart ring. Skala 1:250 000.

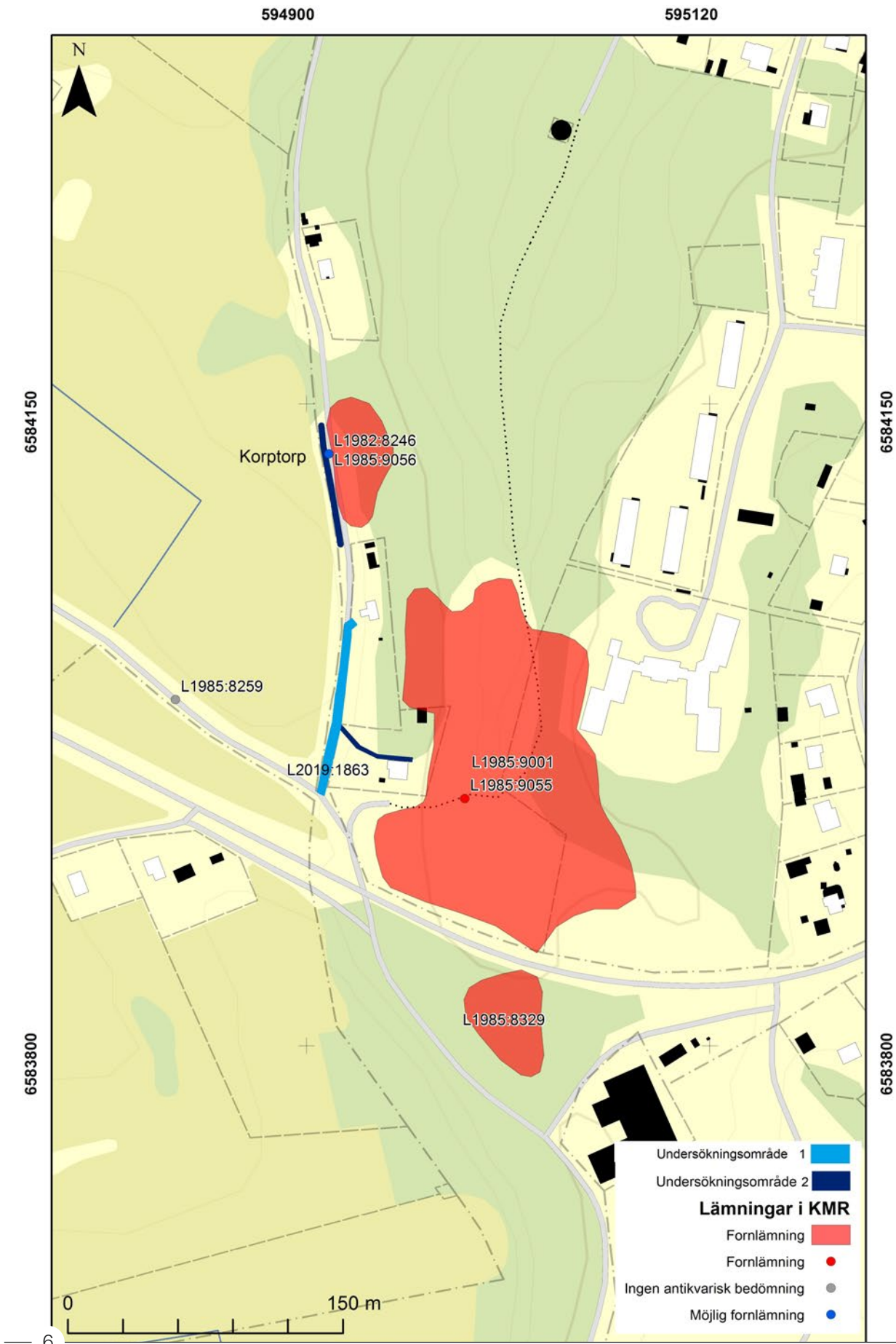
Sammanfattning

Arkeologgruppen AB har under vintern 2019 och våren 2020 genomfört två schaktningsövervakningar vid Kjulaås i Södermanland som här redovisas i samma rapport. Invid gravfältet L1985:9001 förlades schaktet i den befintliga vägen. Inom schaktet påträffades en hålväg som ¹⁴C-daterats till romersk järnålder, två åkerdiken samt några mindre stolphål. Intill gravfältet L1985:9056 och torplämningen L1982:8246 påträffades ett sotlager, ett brunnet stolphål och tre diken. I återdeponerade massor från tidigare grävda schakt i åkermark hittades kraniefragment av människa, som ¹⁴C-daterats till sen vikingatid eller tidig medeltid. Inga spår av någon grav återfanns men en skelettgrav finns troligen i området.

Inledning

Föreliggande rapport omfattar två uppdrag som utförts under januari 2019 respektive maj 2020 i Kjulaås, öster om Eskilstuna i Södermanland. Det rör sig om schaktning för elkabel samt vatten- och avloppsledning längs med en väg inom fastigheterna Kjulaås 7:1 och Kjulaås 2:13. Uppdragen utfördes tillsammans med Eskilstuna Energi & Miljö som lade ner VA-ledning och SEVAB Nät AB som schaktade för elkabel.

Tanken var att schaktning för VA och elledningar skulle samordnas då delar av schaktningen berörde samma fornlämningsområde, varför Länsstyrelsen också ansåg att en gemensam rapport kunde skrivas för de båda uppdragen. Schaktningen skedde emellertid inte samtidigt, utan VA-schakten grävdes i januari 2019 och schaktningen för nya elledningar utfördes först våren 2020. Beslutande i ärendet var Länsstyrelsen i Södermanlands län. Fältdelen av uppdragen bekostades av respektive företagare och kostnaden för rapportframställningen fördelades jämt mellan dem.

Figur 2. Fornlämningar kring undersökningsområdet. skala 1:3 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Undersökningsområdena är belägna väster om Kjulaåsens rygg och sydväst om den huvudsakliga bebyggelsen i tätorten Kjulaås. Den planerade sträckan gränsar till två gravfält (L1985:9001 och L1985:9056) samt torplämningen L1982:8246. Enligt kartan från år 1645 låg torpet Korptorp här och vid en utredning år 2011 påträffades rester av ett eventuellt spismursröse och stenar som kan ha utgjort torpets syll (Bondesson, Lindberg & Appelgren 2015). Alldeles intill torpet finns gravfältet L1985:9056 bestående av 22 forn lämningar. De utgörs av sju högar, 6–8 meter i diameter och 0,4–0,6 meter höga, samt femton runda stensättningar, 3–5 meter i diameter. Flera av dem är yt- och kantskadade och fem är delvis bortschaktade. Flera täkter finns i anslutning till gravfältet och det är framför allt en grustäkt i öster som åsamkat störst skador på gravarna.

Söderut ligger det större gravfältet Kungshållet L1985:9001. Gravfältet har ursprungligen varit ett av landets störta med upp till 1 000 gravar. Idag finns omkring 114 lämningar inom ytan, varav tio är osäkra. De säkra lämningarna utgörs av 50 högar, 30 runda stensättningar och 2 treuddar. Högarna är 5–20 meter i diameter och 0,4–2,8 meter höga, varav de flesta är mellan 5 och 10 meter i diameter och 0,5–1 meter höga. De runda stensättningarna är 3–6 meter i diameter och treuddarna är 7 meter i sida. En av dem har en delvis synlig kantkedja. På gravfältet finns 22 resta stenar; den största mäter 2,3 meter i höjd. Här står också Södermanlands största runsten, Sö 106 (L1985:9055). Runorna är översatta till "Alrik reste stenen, son till Sigrid, efter sin fader Spjut. Han västerut varit hade, borg han brutit och besegrat. Befästningskonster kunde han alla (?)". Gravfältet som även kallas Kungshållet var under medeltiden en tingsplats och här har den gamla landsvägen mellan Eskilstuna och Strängnäs gått. Delar av den gamla vägbanken finns kvar väster om gravfältet. Genom gravfältet löper även hålvägar.

Söder om vägen finns ännu ett gravfält (L1985:8329) som består av sju högar varav tre är osäkra. Troligtvis har gravfälten L1985:9001, L1985:9056 och L1985:8329 ursprungligen utgjort ett sammanhängande gravfält. Den omfattande täktverksamheten har haft stor åverkan på gravfälten.

Syfte och målgrupper

Undersökningarnas syfte var att löpande undersöka och dokumentera de delar av fornlämningen som berördes av arbetsföretaget. Målgrupper var i första hand Länsstyrelsen och företagen.

Metod och genomförande

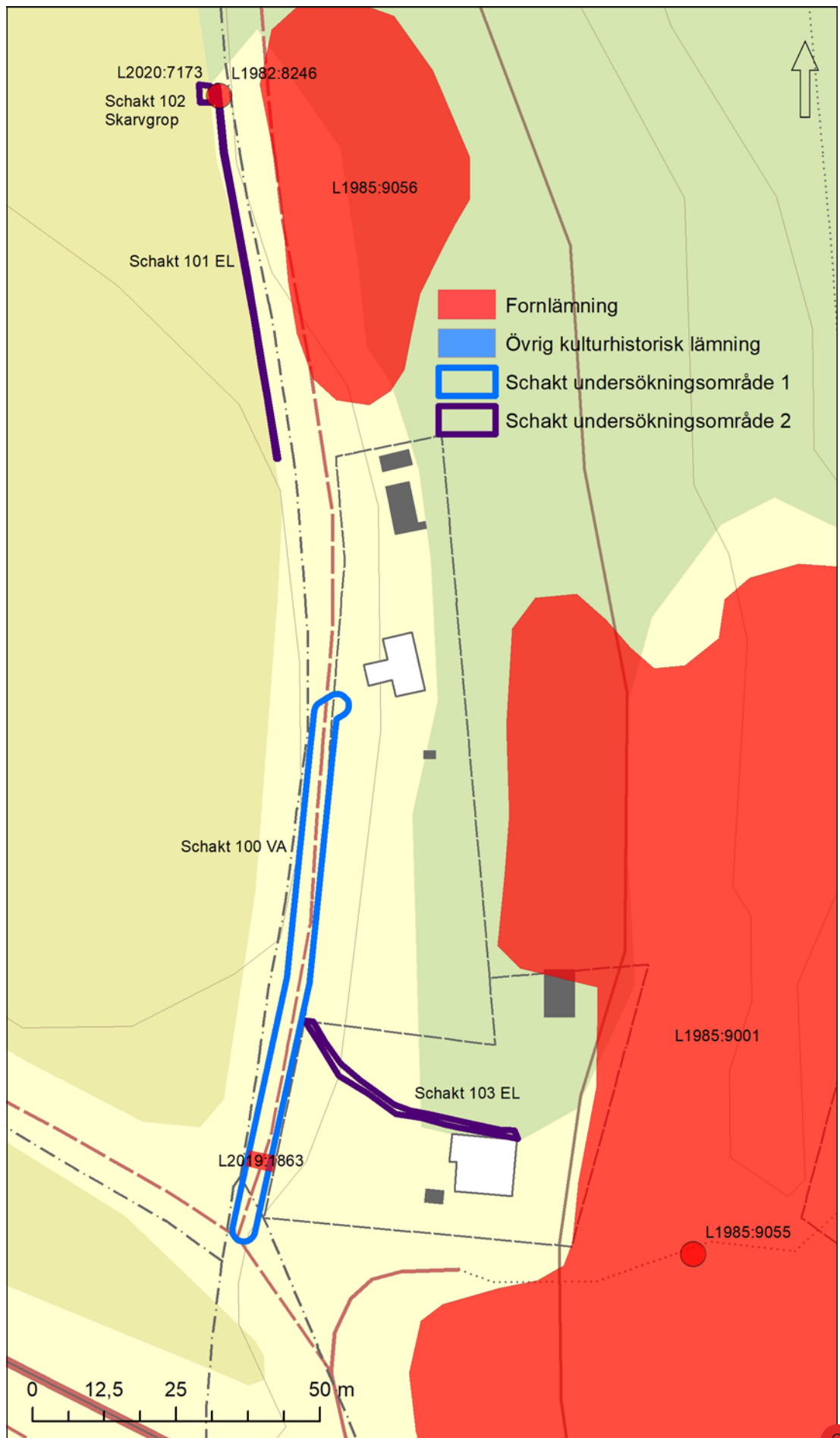
Fältarbetet var uppdelat i två etapper. Etapp 1 utfördes i samband med nedläggningar av VA-ledningar som grävdes och övervakades till ett djup av 2 meter. Etapp två utfördes i samband med schaktning för markbundna elkablar. Schakten för elkabel grävdes och övervakades till ett djup av 0,8 meter.

Den arkeologiska undersökningen utfördes som en schaktningsövervakning, vilket innebar att schaktningsarbetet övervakades i delsträckor där nya ledningsschakt togs upp i närhet av fornlämningarna. Schaktningsövervakningarna utfördes med hjälp av grävmaskin. Schaktningen skedde skiktvis ner till anläggningsnivå eller steril mark. Där anläggningar påträffades rensades de fram, bedömdes till karaktär och avgränsades. Därpå mättes de in, fotograferades i plan, undersöktes och beskrevs i text. När anläggningar påträffades vidgades schaktet något för att kunna avgränsa lämningarna. Då delar av ett kranie påträffades kontaktades Länsstyrelsen och i samråd beslutades att schaktet kring fyndplatsen skulle vidgas i ett försök att hitta eventuell gravplats. Schaktväggarna rensades i de äldre schakten och sedan breddades schakten, dock utan resultat. Platsen för fyndet har registrerats i Kulturmiljöregistret (KMR) som en fyndplats. Delar av kraniet skickades till Ångströms laboratoriet i Uppsala för en ¹⁴C-analys för att bedöma om kraniet tidsmässigt gick att koppla till gravfältet. Även kol från en hålväg samlades in för ¹⁴C-datering. Ulf Strucke, Antraco HB utförde vedartsbestämning. Mätningarna i fält skedde med handhållen GPS och redigerades i ArcGIS 10.3.

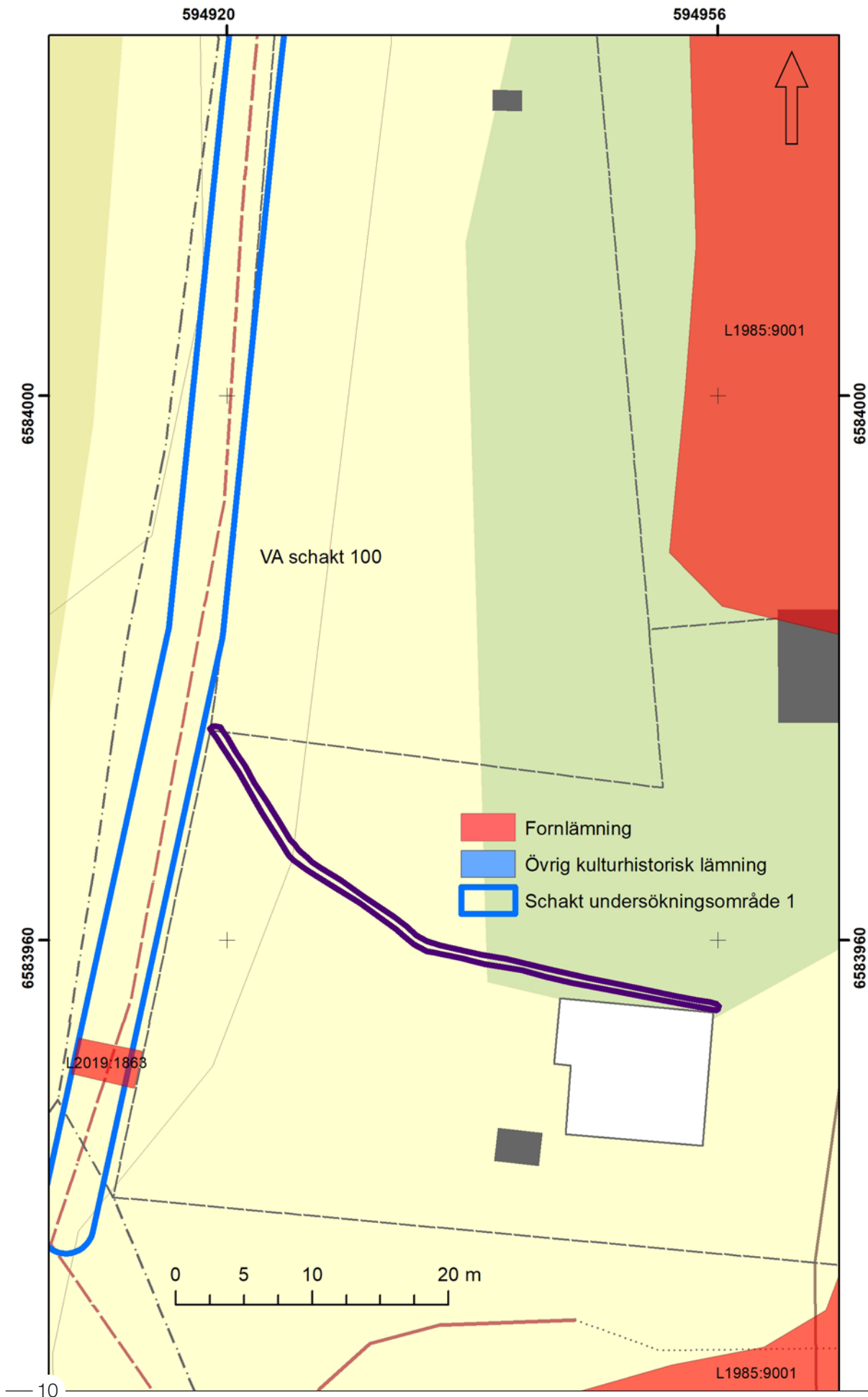
Resultat

Undersökningsområde 1, VA-schakt

VA-schaktet (område 1) grävdes i nord-sydlig riktning längs med åsen. Den övervakade sträckan uppgick till 80 meter och grävdes i den bruksväg som leder till fastigheten Kjulaås 2:13. Schaktet grävdes cirka 3 meter brett och hade ett djup på 2 meter. Schaktets stratigrafi bestod överst av 0,35–0,7 meter påfört grus som var tjockast i den södra delen. Under framkom ett tunnare (0,1 meter) lager av fin sand som i sin tur överlagrade ett 0,2 meter tjockt

Figur 3. Övervakade schakt (delområde 1 och 2) Skala 1:1 000.

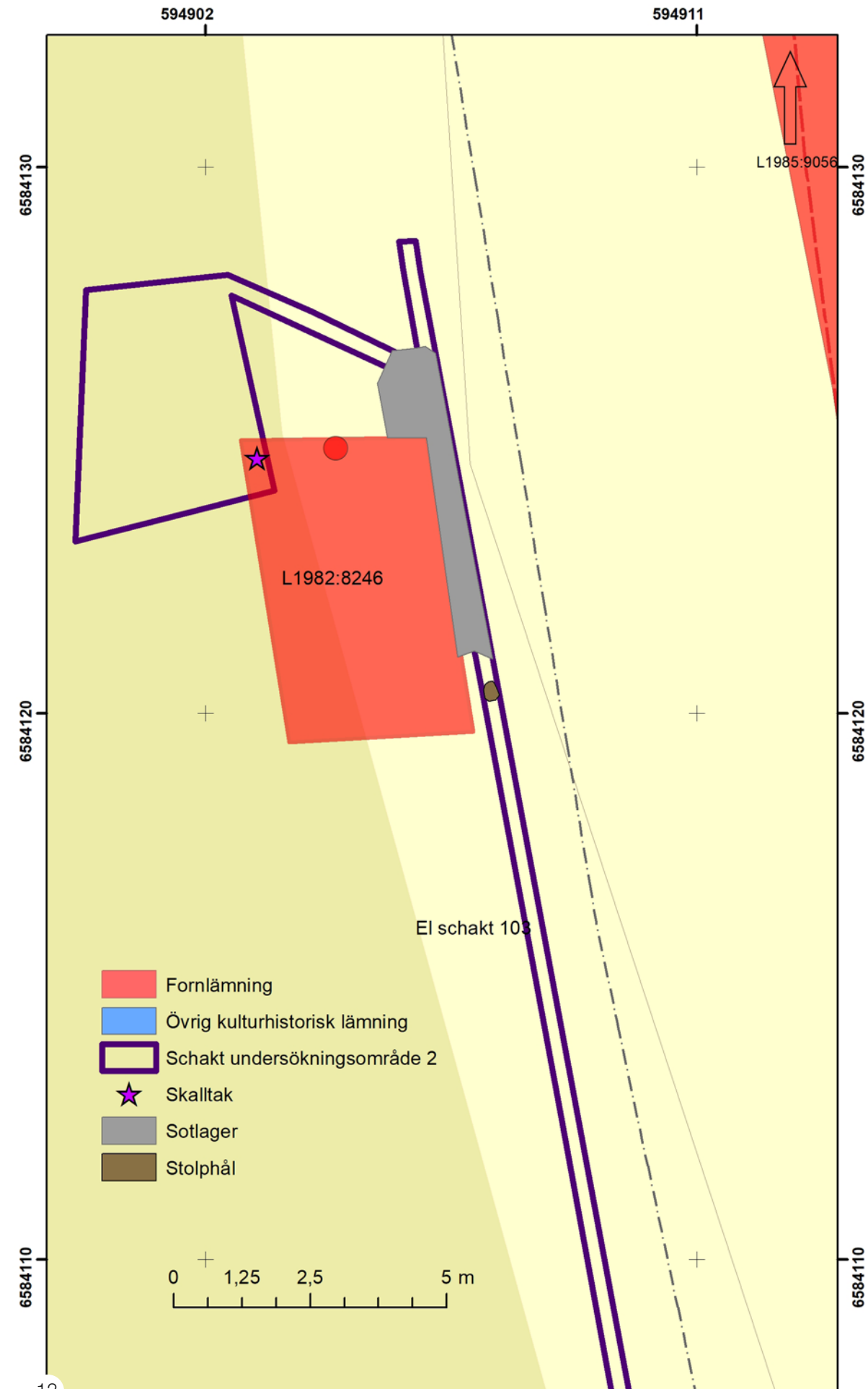
Figur 4. VA-schakt 100 med anläggningar Skala 1:400.

Figur 5. Schaktväggen med lager A1 och hålväg A2 avtecknade mot botten. Sedda från sydöst.

skikt av humös sandig silt (A1) innehållande förmultnade växtdelar och småsten mot botten. Lagret fanns i den södra delen av schaktet. Under detta lager framkom en hålväg (A2) som korsade schaktet i öst-västlig riktning. Den var 2,8 meter bred och hade en skålformad profil med ett djup på som mest 0,2 meter. Fyllningen bestod av en gråsvart, kompakt, sandig silt. Från botten av materialet i hålvägen samlades ett kolprov in. Vedartsanalysen visade att det fanns mycket små fragment av tall eller gran som ^{14}C -daterats till 240–390 e. Kr. (Ua 61557:1727 \pm 29 BP, 2 sigma) (se bilaga 4). Hålvägen har registrerats i Kulturmiljöregistret (KMR) och fått lämningsnummer L2019:1863. Steril sand och bitvis blålera framkom på ett djup av 1,2 meter i den södra delen av schaktet och på 0,5 meters djup i den norra delen av schaktet.

Längre norrut framkom två åkerdiken, även de i öst-västlig riktning med cirka 8 meters mellanrum. Inom schaktet påträffades även sex mindre stolphål på rad i nord-sydlig riktning. De hade en diameter på 0,3 meter och de var alla igenfyllda av samma material. Stolphålen tillsammans med dikena låg längs åkerkanten och tolkas vara del av åkertegar och hägnader.

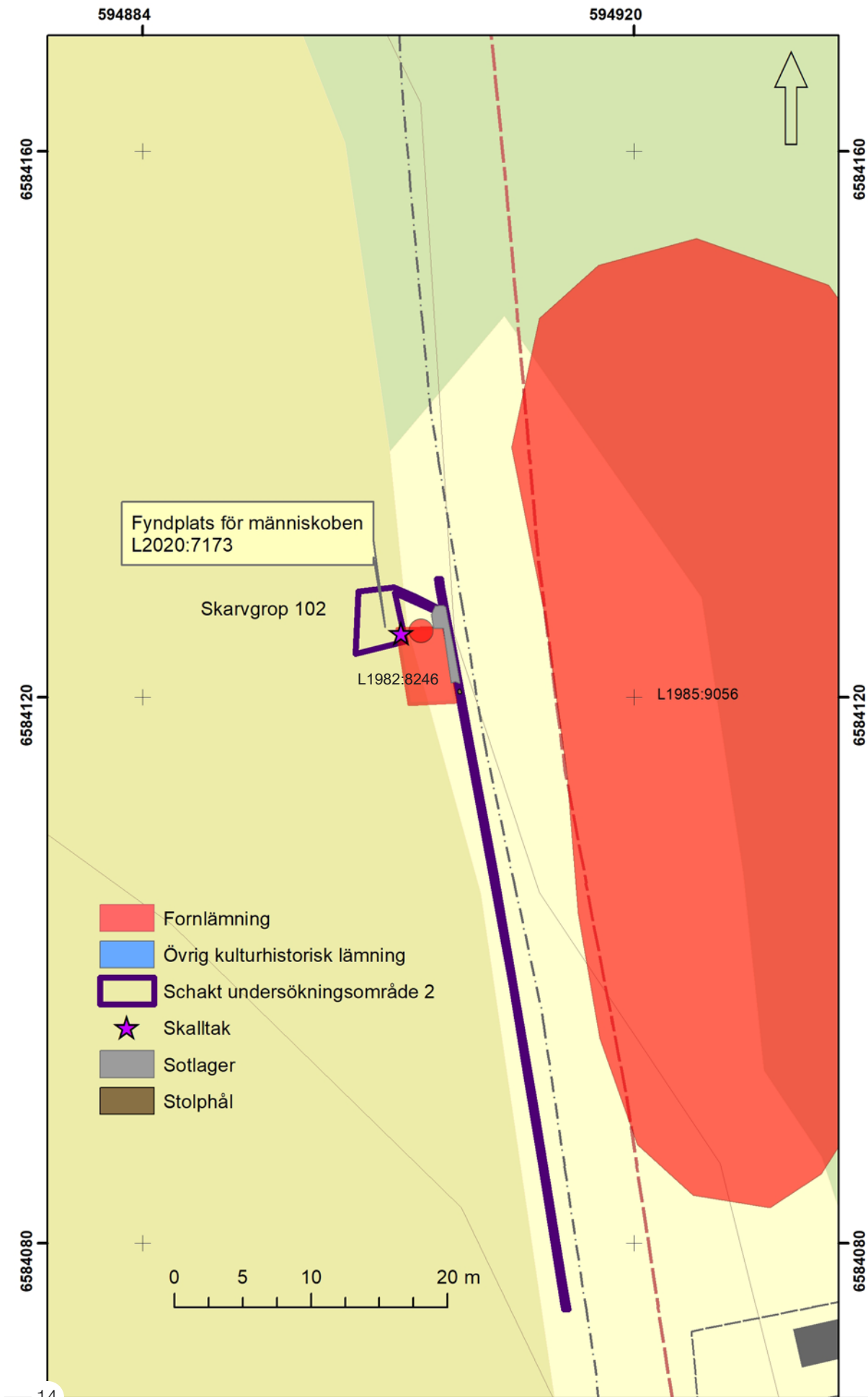
Figur 6. Elschakt 101. Skala 1:100.

Undersökningsområde 2, elschakt

Schaktet för elkabel grävdes norr om det föregående, intill gravfältet L1985:9056. Här förlades schaktet i dikeskanten intill vägen och grävdes söderut, förbi gravfältet. Den övervakade delen av schaktet mätte cirka 55 meter. Schaktet grävdes intill torplämningen L1982:8246 där ett sotlager (A3) framkom. Sotlagret framkom direkt norr och öster om torplämningen och var synligt i schaktet i cirka 7 meter. Lagret var cirka 0,07 meter i tjocklek och bestod av sotig sandig silt. Skurna genom sotlagret fanns tre rännor eller diken. De låg med cirka tre meters mellanrum och korsade schaktet i öst-västlig riktning och liknade varandra i form och fyllning. De var fyllda med humös sandig silt. Formen i profil var skålformad med ett djup från 0,2–0,4 meter och de är sannolikt åkerdiken. Strax söderut undersöktes ett stolphål (A4) med rester av en brunnen stolpe. Stolphålet mätte 0,4 meter i diameter och hade ett djup av 0,2 meter. Schaktet grävdes vidare söderut i väggkanten. Inga fler anläggningar påträffades längs den sträckan.

Figur 7. Stolphål A4 i profil, sett från norr.

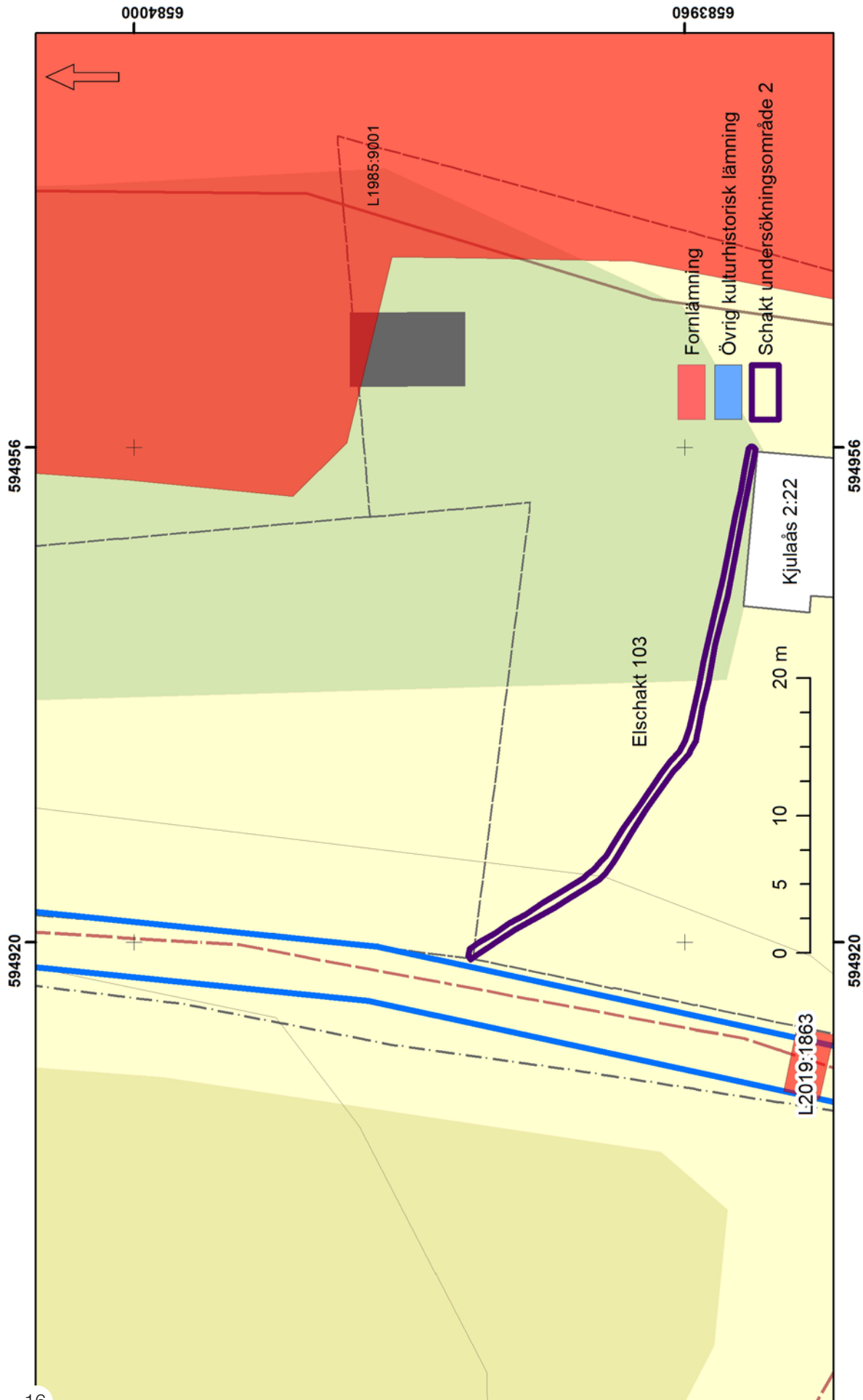

Figur 8. Schakt 102, skarvgrop. Skala 1:400.

Schaktarbetet innebar också att ta fram en skarvgrop med befintliga kablar som var nedlagda i åkermark västerut. Skarvgropen som öppnades upp var cirka 3×2 meter. I anslutning till gropen påträffades ytterligare ett kabelschakt som löper längs med åkerkanten och norrut. Vid skarvgropen ledde kablarna in till en befintlig telestolpe. Telestolpen är placerad i torplämningens (L1982:8246) nordvästra del. I återdeponerade massor från den tidigare grävda skarvgropen och de äldre markkablarna hittades flera kraniefragment och tänder från människa. Då kraniet påträffades i de återfyllda massorna vidgades schaktet kring fyndplatsen i ett försök att hitta eventuell gravplats. Schaktväggarna rensades i äldre schakten och sedan breddades schakten. Bland uppkastade stenar och jord nedanför telestolpen påträffades ytterligare ett kraniefragment, ett så kallat klippben. Inga fler fragment hittades. Inte heller har någon grav lokaliserats, men med tanke på var kraniedelarna påträffades är det troligt att teleschaktet som leder till telestolpen har skurit huvudändan av en skelettgrav och att resterande grav kan finnas kvar under torplämningen. Klippbenet valdes ut för en ^{14}C -analys och benet har daterats till sen vikingatid-tidig medeltid 1022-1157 e.Kr. (Ua-67085 973±28 BP, 2 sigma) (se bilaga 4). Fyndplatsen är registrerad i KMR som L2020:7173.

Figur 9. Under telestolpen hittades klippbenen. Sett från nordväst.

Figur 10. Elschakt 103. Skala 1:400.

Elkablar skulle också förläggas och anslutas till den fastighet (Kjulaås 2:22) som ligger i gravfältet L1985:9001. Fastigheten ligger i en tydligt urschaktad del av gravfältet. Ytan är utplanad och i den östra delen är upp till två meter urschaktat. Schaktet som övervakades grävdes från husets norra gavel, längs huset och vidare västerut. I schaktkanten syntes tydliga spår av att ytan planats ut och grävts ut. Rullgrus, sten och sand har omdeponerats i omgångar. Omdeponerat rullgrusmaterial låg direkt under torven. Vidare grävdes schaktet genom trädgården ner för en slänt för att vid vägen i väster ansluta till det nord-sydliga elkabelschaktet. Schaktet grävdes med en bredd av 0,4 meter och hade ett djup på 0,8 meter. Schaktet löpte sedan igenom en uppbyggd trädgårdsslänt där matjord låg på rent grus. Där slänten övergick till plan gräsmatta påträffades en stenpackning. Stenarna låg löst packade och var blandade med matjord och är troligen del av den uppbyggda slänten. I gräsmattan fanns under vegetationskikt och matjord även ett 0,20 meter tjockt ploglager. Äldre kartmaterial visar området som odlingsmark.

Figur 11. Det igenlagda schaktet 103:s sträckning genom trädgården. Sett från väster.

Tolkning

Hålvägen som påträffades vintern 2019 har daterats till romersk järnålder och är samtida med gravfältets (L1985:9001) äldsta gravar. Hålvägen ligger i samma sträckning som den gamla landsvägen som passerade genom gravfältet och hålvägen har troligen även den lett upp genom åsen till gravarna.

Den daterade kraniedelen kommer sannolikt från en skelettgrav som anlagts i gravfältet under sen vikingatid eller tidig medeltid. Gravfältets utbredning som idag löper längre österut har troligen sträckts sig ut mot den lägre liggande åkermarken. Under 1600-talet finns torpet Korptorp på fyndplatsen. Kanske har torpet anlagts på en eller flera gravar. Korptorp finns utritad på den äldsta kartan över området som är en geometrisk avmätning från år 1645. Torpet är omgärdat av tre små åkertegar, längre söderut finns ett "ko hägn" (akt C40-c1 22). Det sotlager (A3) och det brända stolphålet A4 som påträffades vid schaktningen är troligen spår av torpet. Då det finns belägg för torpet under 1600-talet kommer den antikvariska bedömningen i KMR att ändras från möjlig fornlämning till fornlämning.

På nästa karta över området från 1725 finns torpet inte kvar utan hela området har nu blivit "ko hägn". Åsen kantades av en gärdesgård i nord-sydlig riktning. Från gården Hestånga syns en fägata som leder ut mot betesmarken – "ko hägn" (akt C40-17:1). På 1792 års storskifteskarta är landskapet i stort sett oförändrat, utöver åkrarna som nu avbildas som långsmala tegar i öst-västlig riktning. De diken och stolphål som påträffades vid schaktningsövervakningens kan mycket väl vara rester av dessa hägnader och åkerdiken.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning genomfördes enligt undersökningsplanen. Arbetet gick som planerat och inga avsteg gjordes från undersökningsplanen.

Referenser

Skriftliga källor

Appelgren, K & Strucke, U. 2013. *Kjulaåsen. Lämningar från stenålder och hålvägar, gropar samt backstuga från historisk tid*. Arkeologisk förundersökning. Södermanland, Eskilstuna kommun, Kjula socken, Kjula-Åstorp 2:1, Aspestahult 1:1, Kjula-Blacksta 1:5 m. fl., Kjula 98:1-2, Kjula 273, Kjula 283 med flera. UV Rapport 2013:100.

Bondesson, W., Lindberg, K-F. & Appelgren, K. 2015. *Kraftledning mellan Jäder och Kjula*. Arkeologisk utredning och förundersökning i form av schaktningsövervakning. Södermanlands län, Södermanland, Eskilstuna kommun, Jäder och Kjula socknar. Statens historiska museer, arkeologiska uppdragsverksamheten. Rapport 2015:43.

TIDNINGSArtikel

Utgrävning överraskar Kjulagravar 2000 år gamla. Ur tidningen *Folket* 31 augusti 1973

Historiska lantmäteriakter

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

Akt C40-24_c1 22. Geometrisk avmätning Hestånga nr 1. Kjula socken

Akt C40-17:1. Geometrisk avmätning. 1725. Hestånga nr 1. Kjula socken

Akt C40-17:2. Storskifte. 1792. Hestånga nr 1. Kjula socken

Web

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

S nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Beskrivning	Övrigt
100 VA-schakt	100	3	2	VA schakt i N-S. Påfört väggrus 0,35-0,7 m, sand 0,1 m, humöst lager 0,2 m, hålväg 0,2 m. undergrund grus och sand.	Hålväg A2, åkerdiken och små stolphål.
101 Elschakt	70 m	0,4	0,8	Väggrus 0,2-0,3 m, grusig silt 0,1 m. Undergrund sand.	Sotlager A3 brunnen stolpe A4.
102 Skarvgrop	3	2	1 m	Skarvgrop och befintligt schakt i norr. Omrörda massor, matjord blandat med fin sand. Röjningssten ovan. Undergrund sand.	Fyndplats för kraniedelar L2020:7173.
103 Elschakt	50	0,4	0,8	Elschakt från fastighet och dess trädgård. Vegskikt/torv 0,10 m, ploglager i västra delen 0,2 m. undergrund grus och rullsten.	

Bilaga 2. Anläggningstabell

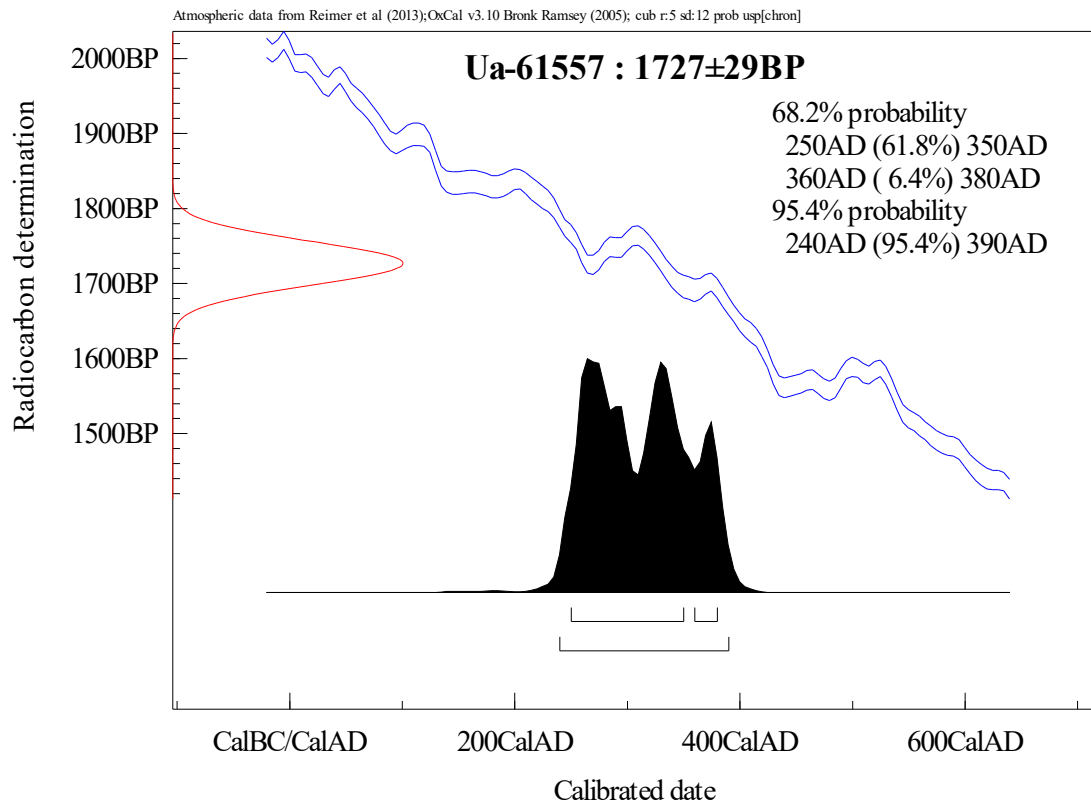
A nr	Typ	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Beskrivning
A1	Lager	50	3 m (schaktets bredd)	0,2 meter tjockt	Humöst lager med brun svart sandig silt och småsten mot botten.
A2	Färdväg	?	2,8	0,2	Hålväg i öst-västlig riktning. Kompakt gråsvart sandig silt. 14C-daterad till romersk järnålder.
A3	Lager	7		0,07	Gråsvart sotig sandig silt påträffades i schakt direkt öster om torplämning.
A4	Stolphål	0,4 m i diameter		0,2	Rest av brunnen stolpe

Bilaga 3. Fyndtabell

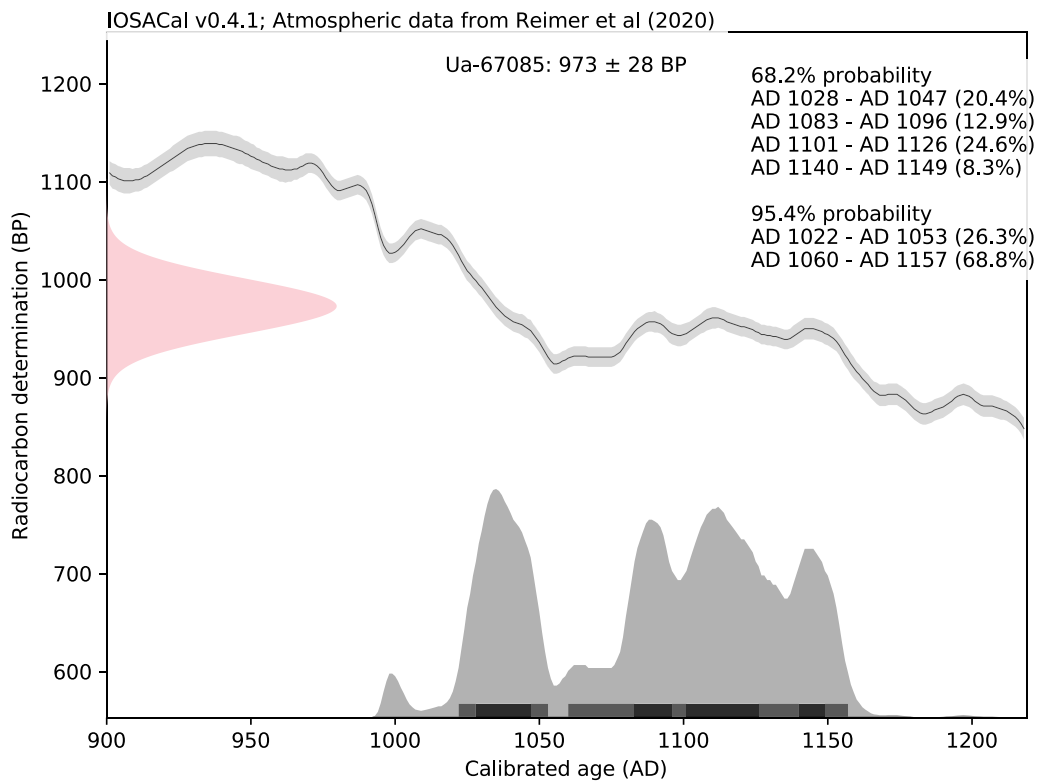
F nr	Material	Sakord	Vikt (g)	Antal	Beskrivning
1	Obränt ben	Osteologi humanben	20	6	Delar av skalltak från människa och två tänder

Bilaga 4. ¹⁴C-analys

Ångströmlaboratoriet

Kalibreringskurvor

Bilaga 5. Vedartsanalys

Ulf Strucke, Antraco HB

Projektid 2155

Södermanland, Eskilstuna kommun, , Kjula socknen, fornlämning 11:1 (gravfält)

HÅLVÄG, A2

Provet bestod av två mindre fyndpåsar med fuktig, sandig silt. Proverna torkades och flotterades. Två mindre fragment på kärlets yta togs tillvaran. Vid genomgång av den sandiga bottensatsen hittades ytterligare ett fragment. Alla tre var från förkolnad gran eller tall.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Gran alt. tall
<0,1	<0,1	3	3	3

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:56

